

Vojtová, Jarmila

[Kloferová, Stanislava. Mluva v severomoravském pohraničí]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2002, vol. 51, iss. A50, pp. 170-172

ISBN 80-210-2819-X

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100910>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

až berlínské nakladatelství Mensch & Buch, vydávající hlavně disertace. Na vydání přispěl Česko-německý fond budoucnosti, Spolek česko-lužický a Ústav pro sorabistiku Lipské university.

Materiál Slovníku je postaven na 4. vydání Völkelova pravopisného slovníku hornolužické srbštiny (P. Völkel: Prawopisny słownik hornoserbskeje rěče, Budyšin 1981) a celkem je v něm zachyceno 44,5 tisíc slov. Kromě toho přináší Meškankův slovník také corrigenda k slovníku Völkelovu. O tom jakož i o zásadách stavby slovníku se dočteme v autorově předmluvě, psané hornolužickosrbsky, sympaticky bez »obligátního« překladu do němčiny.

O tom, že jde o publikační počin všestranně užitečný, snad není zapotřebí se rozsáhleji rozepisovat. Slovník uvítají nejen ti, kdo se chtějí zabývat lužickou slovotvorbou (její důkladné zpracování dosud chybí!), ale třeba i fonologové zkoumající fonematické kombinace na konci slov nebo morfologové pojednávající o frekvenci deklinačních či konjugačních typů. Škoda, že už dříve nenašla tradiční sorabistická či slavistická nakladatelství místo ve svých edičních plánech, nicméně je dobře, že slovník vůbec vyšel.

K této krátké zprávě ještě připojujeme informace, kde lze slovník dostat. Za 23 € si jej můžete objednat u autora, působícího na Lipské universitě (Institut für Sorabistik der Universität Leipzig, Brühl 34–50, D-04109 Leipzig; <http://www.uni-leipzig.de/~sorb/>) nebo v nakladatelství Mensch & Buch (Mensch & Buch Verlag, Sprengelestr. 4–5, D-13353 Berlin; e-mail: info@menschundbuch.de; <http://www.menschundbuch.de>). Za 560 Kč jej nabízí Spolek česko-lužický (Spolek česko-lužický, předseda Richard Bígl, Zelenohorská 17, 181 00 Praha; e-mail: biegl@email.cz; <http://www.hyperlink.cz/sc-l/>).

Bohumil Vykypěl

Stanislava Kloferová: Mluva v severomoravském pohraničí. Vydavatelství MU, Brno 2000. 130 s. ISBN 80–210–2470–4.

Výzkumy mluveného jazyka v jeho zeměpisné diferenciaci, doplňující obraz jazykové situace, který je podán v Českém jazykovém atlase (jeho 4. díl právě vychází), stále pokračují. Dokládá to recenzovaná monografie S. Kloferové, která řadu publikací zabývajících se zkoumáním vývoje jazyka dnešní běžné každodenní komunikace rozšiřuje o nový pohled. Přináší obraz specifického vývoje jazyka na území dosud neprobádaném a jazykově velmi komplikovaném – v nově dosídlených pohraničních obcích na severní Moravě. Záslouhou ČJA je sice zachycen jazykový stav v pohraničních městech (odrážející novější stupeň běžného vyjadřování), jazyková situace ve vesnicích v pohraničí však zůstávala zatím stranou zájmu badatelů.

Je nepochybné, že situace v severomoravském pohraničí je po stránce jazykové velmi složitá. Skladba obyvatelstva, které sem po roce 1945 přesídlilo z různých oblastí českého národního jazyka i z ciziny, je velmi nesourodá a pestrá. S. Kloferová stála tudíž před nesnadným úkolem: popsat aktuální tendence uplatňující se ve vývoji zdejší běžné mluvy.

Veškerý jazykový materiál, jenž je východiskem analýzy, pochází z vlastních terénních sběrů autorky. Výzkumy uskutečnila v 80. letech 20. stol. ve dvanácti obcích u tří věkových skupin mluvčích. Sít zvolených obcí pokrývá rovnoměrně celé severomoravské pohraničí (ukazuje to i mapa v příloze), v každé zvolené obci je základní škola a nářeční/jazykové složení obyvatelstva je pestré.

Základním postupem při shromažďování materiálu byla řízená konverzace kombinovaná s analýzou souvislých spontánních monologických projevů průběžně zaznamenávaných na audiokazetu (ukázky z těchto projevů jsou uvedeny v závěru publikace). Údaje si autorka dále ověřovala, popř.

doplňovala pomocí speciálního dotazníku, obsahujícího položky zaměřené na vybrané, v souvislých projevech řídjící zastoupené jevy.

V úvodní části práce jsou nastíněny obecné charakteristické rysy mluvy obyvatel nejstarší a střední generace regionu. Největší pozornost je pochopitelně věnována generaci nejmladší (13–14letým dětem dokončujícím základní školní docházku); teprve ta je nositelem nově se utvářející podoby běžné mluvy, neboť není zatížena tradičním nářečním povědomím.

Jistě bylo nesmírně náročné zvolit adekvátní metodologický přístup, jehož pomocí by bylo možno specifickou jazykovou situaci nejen zaznamenat, ale zejména důkladně analyzovat. S. Kloferové se to beze zbytku podařilo: zúročila své dlouholeté zkušenosti z práce s nářečním materiálem a zvolila pohled dialektologický. Vychází z popisu nářeční situace, jak ji postihuje ČJA na mapách ve 4. a 5. svazku (jsou zde zachyceny základní jevy plánů morfologického a hláskoslovného). Na rozdíl od zjišťování nejstaršího jazykového stavu v tradičních nářečních oblastech autorka přirozeně nemohla zůstat u jazykovězeměpisného pohledu. Jazykové společenství v pohraničí – jazykově i sociálně složité – si vyžádalo nové, sociolingvistické přístupy: S. Kloferová brala v úvahu nářeční/jazykové a sociální původ mluvčích, jejich jazykovou a sociální přízřímavost, generační zvláštnosti, kontakty mezi jednotlivými jazykovými oblastmi. Důležitým kritériem při hodnocení materiálu byl zejména jazykový původ mluvčích (u nejmladší generace s přihlédnutím k nářečnímu původu matky), podle něhož autorka odlišila skupinu českou (zahrnující i potomky volyňských Čechů), středomoravskou, východomoravskou a slezskou. Pro úplnost zahrnuje do svých sledování též skupinu slovenskou (včetně potomků reemigrantů z Rumunska) a navíc i zvláštní, jinojazyčnou skupinu zahrnující mluvčí původem řecké, romské, polské a německé národnosti.

Jádro práce tvoří dvě obsáhlé kapitoly, z nichž první se zabývá hláskoslovnou problematikou, druhá pak jevy morfologickými. Autorka se vedle hláskosloví zaměřila na napětí a vývoj zejména morfologické roviny. V morfologické části se postupuje podle jednotlivých slovních druhů, v jejich rámci pak podle příslušných gramatických kategorií; jednotlivé jevy jsou řazeny podle své frekvence a produktivity. Popis a výklad jazykových jevů (části fonologických a většiny tvaroslovných) je rozčleněn podle povahy získaného materiálu zpravidla do tří oddílů. Nejprve autorka uvádí zjištěné difference; na jedné straně poukazuje na základní stav ve výchozím předpokládaném nářečním povědomí, reprezentovaném situací v tradičním nářečí (pro ilustraci je uváděn i stav zachycený ve vycházejícím 4. a připravovaném 5. svazku ČJA), na straně druhé uvádí stav v obecně nespisovném vyjadřování a ve spisovném jazyce. V podkapitolce a) je uvedena situace zjištěná vlastním výzkumem, a to jednak podle spontánních promluv, jednak podle písemné ankety, popř. se upozorňuje na další zajímavé skutečnosti spojené s hodnoceným jazykovým jevem. Podkapitolka b) obsahuje srovnání a hodnocení příslušných jazykových jevů podle jednotlivých skupin mluvčích, rozdělených na základě jejich výchozího nářečního původu. Svá tvrzení autorka dokládá množstvím příkladů i přesvědčivými kvantitativními údaji.

Autorka zdařile konfrontuje situaci v pohraničí se stavem na území s tradičním nářečním osídlením, hledá a popisuje společné i rozdílné jevy. Ukazuje, co se v konkurenci koexistujících podob a tvarů uplatňuje jako součást živé, běžné řečové normy, sleduje míru uplatnění oblastních rysů a snaží se odpovědět na otázku, jaká je prestiž nářečních rysů (ať shodných, či neshodných se spisovným jazykem). Konstatuje, že běžná mluva v severomoravském pohraničí má rozkolísanou normu s některými typickými rysy v rovině hláskoslovné a zejména tvaroslovné. Charakterizuje nejvýraznější vývojové tendence pro mluvu v regionu, a to ve srovnání se stavem ve spisovném jazyce i v jiných útvarech národního jazyka (tradičních dialektech, interdialektickým vyjadřování, též v interdialektové obecné češtině). Jistě nepřekvapí, že nápadné dialektismy – tedy jevy silně příznakové – rychle ustupují, např. tradiční nář. koncovyky 3. os. pl. ind. prez. sloves 4. třídy

(*chodá, prosej*); sporadicky jsou zastoupeny jevy obecněčeské (např. unifikace genitivu, dativu a lokálu složené adjektivní flexe ženského rodu typu *tý nový školy* a tvary typu *nes, začnul*), běžné jsou zpravidla pouze tehdy, když se shodují s rodinným jazykovým zázemím mluvčích. Déle však přežívají zejména nespisovné jevy charakteristické pro celou Moravu, např. nominativ pl. životných maskulin typu předseda s koncovkou *-i (sousedí, bráši)*, nebo dlouhé tvary zájmen *můj, tvůj, svůj* v nepřímých pádech (*mojeho*), nepřehlasované koncovky u měkkých substantiv (např. *bratranca, rukavicu*) aj. Shodně s hovorovou češtinou se uplatňuje např. odklon od jmenné deklinace posesivních adjektiv (*do Babiččiného údolí*). Hojně jsou rysy shodné se spisovným jazykem: koexistují dublety, jako např. tvary minulého času *dal jsi/dals*, dativ zájmena *já mi/mně* a další.

Obecně je pro mluvu nejmladší generace charakteristická snaha vyhybat se nápadným, úžeji lokálně omezeným nářečním prvkům (ty jsou pocitovány jako neprestižní) a přichýlení k co možná nejméně příznakovému (neutrálnímu) vyjadřování. Funkce prestižního útvaru zde připadá spisovnému (hovorovému) jazyku. Zejména se projevuje tendence po vyrovnání tvarů (tendence ke zpravidelnění tvaroslovného systému). Nápadné příznakové formy mizí nejen ve prospěch spisovného jazyka, ale často i ve prospěch jevů nespisovných, nadnářečních, typicky moravských (srov. např. četnost tvarů *rukavica, chcou, chodijou*). Déle rovněž přežívají výslovnostní návyky – jako jevy neuvědomované, a proto nepocitované jako zvláštní.

I když všechny nářeční skupiny preferují vyjadřování shodné se spisovným jazykem, míra přizpůsobivosti není u všech stejná. Nejprizpůsobivější je skupina slezská, naopak nejméně přizpůsobiví jsou mluvčí původem z východní Moravy. Autorka se rovněž snažila postihnout vliv vzdálenosti kompaktního nářečního vnitrozemského osídlení na utváření běžné mluvy pohraničního regionu. Konstatuje, že užší kontakt s blízkými sousedicím nářečním územím působí na udržování některých nářečních prvků, větší vzdálenost naopak podporuje nivelizaci nářečního vyjadřování.

Zaujmu i některá dílčí pozorování, např. vedle faktu, že dítě i v dnešní době zpravidla přejímá výchozí nářečně zabarvené vyjadřování matky, i případ, kdy se manželka přizpůsobuje nářeční normě manžela (popř. jeho rodiny).

Rádi konstatujeme, že se svého nelehkého úkolu autorka zhostila s úspěchem. Přehlednost nové, doposud nevyzkoušené metody, kterou autorka vypracovala, a mimořádně rozsáhlý autentický materiál poskytly S. Kloferové spolehlivý základ pro zdařilou jazykovou analýzu. Přesvědčivě vynivávají i četné kvantitativní údaje doplňující zjištěná fakta. Je obdivuhodné, jak autorka složitý jazykový materiál vyčerpávajícím způsobem zhodnotila přehledně a srozumitelně. Stylizační dovednost, preciznost formulací a zpracovanost navíc zvyšují hodnotu její práce.

Autorčino přání uvedené v úvodu publikace – aby její práce přispěla k postižení tendencí, které se uplatňují ve vývoji regionálního úzu – bylo beze zbytku splněno. Monografie S. Kloferové znamená velmi cenný příspěvek k popisu tendencí vývoje současného českého národního jazyka. Nejen popisem mluvy teritoria doposud pomíjeného, ale i ojedinělým způsobem zpracování je to dílo skutečně přínosné.

Jarmila Vojtová

Silvestr Kazmír: *Slovník valašského nářečí*. Nakladatelství D. Malina, Vsetín 2001, 520 s. ISBN: 80-903010-1-0

Vzhledem k tomu, že práce na posledním díle Českého jazykového atlasu budou zhruba do dvou let ukončeny, stojí před českou nářeční lexikografií další úkol, a to vypracování celonárod-